

Отже, пріоритетними напрямками процесу оптимізації кадрового забезпечення судово-експертної установи слід визнати:

- покращення психологічного клімату в колективі, аналізування можливості ліквідації причин, що призводять до виникнення конфліктних ситуацій;
- аналізування причин бажання звільнитися працівників із судово-експертної установи та розроблення заходів щодо їх зменшення, а, за можливості, й усунення;
- підвищення якості здоров'я працівників, покращення якості медичного обслуговування та відпочинку;
- аналізування причин порушення трудової дисципліни та розроблення заходів запобігання їм;
- стимулювання творчих здібностей працівників, направлених на покращення результатів діяльності судово-експертної установи;
- виявлення працівників, які мають високий творчий потенціал і застосування заходів із підвищення їх зацікавленості працювати в подальшому.

Перелік джерел посилання

1. Володькина М. В. Стратегический менеджмент: учеб. пособ. Киев, 2006. 149 с.
2. Ігнат'єва І. А. Стратегічне управління: конспект лекцій. Київ, 2009. 128 с.
3. Калачева Л. Л. Кадровый потенциал и кадровая политика. URL: <http://edu.nstu.ru/courses/econ/up/full/pages/11.1.html>. (дата звернення: 01.08.2023)
4. Завадський І. С. Менеджмент. Київ, 2005. 541 с.
5. Колтунович О. С. Методичні аспекти оцінки кадрового потенціалу підприємства. Україна: аспекти праці. 2009. С. 42—47.
6. Иванов Н. И. Экономические аспекты производственного потенциала. Теория и практика. Донецк, 2009. 420 с.
7. Паракуда В., Огірко Р., Сухенко А., Шишкіна Л. Запровадження сучасних систем управління. Стандартизація. Сертифікація. Якість. 2008. № 3. С. 47—51.

Історія розвитку судово-експертних установ

Ірина Петрова,

д-ка юрид. наук, проф., ННЦ «ІСЕ ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса», м. Харків, Україна,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1652-6715>, e-mail: ekobezpeka.ira@gmail.com

Лариса Дереча,

канд. біол. наук, ННЦ «ІСЕ ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса», м. Харків, Україна,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6044-2068>, e-mail: derecha@hniise.gov.ua

Розглянуто питання виникнення та розвитку судової експертизи, викладено коротку історію розвитку судово-експертних установ в Україні та за кордоном. Показано, що у своєму розвитку судово-експертні установи подолали шлях від перших кабінетів науково-судової експертизи до сучасних науково-дослідних інститутів, науково-дослідних центрів.

Ключові слова: *судова експертиза; судово-експертні установи; кабінети науково-судової експертизи; науково-дослідні інститути судових експертиз; історія розвитку судової експертизи та судово-експертних установ.*

The Forensic Science Institutions' Development History

Iryna Petrova, Larysa Derecha

This article delves into the issues of the forensic science's origins and development. It expounds a brief history of the forensic institutions' development in Ukraine and abroad. It is demonstrated that in their evolution, forensic institutions have progressed from initial minor forensic science offices to modern forensic research institutes and scientific research centers.

Keywords: *forensic science; forensic institutions; forensic science offices; forensic science institutes; history of forensic science and forensic institutions.*

Відзначаючи 100-річний ювілей Національного наукового центру «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса» Міністерства юстиції України, важливо висвітлити питання історії становлення й розвитку як цієї установи, так і судово-експертних установ України та за кордоном.

Однією із важливих умов успішного попередження, розкриття та розслідування злочинів є процесуальне забезпечення судово-слідчої практики, ефективне використання сучасних досягнень науки в галузі судової експертизи та криміналістики. Розвитку судової експертизи сприяла наявність низки чинників: розвиток науково-технічного прогресу, прагнення постійного залучення знань із неюридичних наук (технічних, природничих, суспільних), а також трансформація цих знань у судову експертизу.

В історії судової експертизи звернення правосуддя по допомогу до науки існує доволі давно. Виникнення експертизи пов'язують із медичною. Ще в працях Гіппократа [1], який жив близько 460—370 рр. до н. е., описано дослідження прижиттєвих і помертвих ушкоджень на тілі людини.

Якщо повернутись до витоків розвитку судово-експертних установ, то прообразом першої спеціальної науково-експертної установи вважається бюро ідентифікації, яке було створено на зразок Паризького бюро ідентифікації А. Бертільйона. 1889 р. при Петербурзькому окружному суді Є. Ф. Бурінський організує судово-фотографічну лабораторію, яку 1 січня 1893 р. було перетворено на «Урядову лабораторію для провадження судово-фотографічних досліджень у кримінальних та цивільних справах» [2].

Ст. 112, 325 Статуту кримінального судочинства 1864 р. (далі — *Статут*) містили положення щодо провадження судової експертизи. У них указувалося, що «експерти мають запрошуватися в тих випадках, коли для точного урозуміння обставини, що трапляється у справі, необхідні спеціальні відомості або дослідність у науці, мистецтві, ремеслі, промислі або якомусь занятті». У ст. 326 Статуту зазначено, що як експертів могли запрошувати «лікарі, фармацевти, професори, вчителі, техніки, художники, ремісники, скарбники та особи, які тривалими заняттями з будь-якої служби або частини набули особливої досвідченості». Об'єктивність думок і суджень, можливість вияву ініціативи під час проведення дослідження з метою «розкриття ознак, які можуть призвести до відкриття істини», висновки експертів мали перевірятися та оцінюватися судом [3].

Отже, під час розкриття та розслідування злочинів, а також під час судового розгляду дедалі частіше почали виникати питання, які вимагали не юридичних, а інших професійних знань із різних галузей науки (медицини, біології, хімії, фізики, економіки, соціології, психології, психіатрії та ін.), техніки та ремесла. У таких випадках слідчі й судді змушені були звертатися до осіб, які мають такі спеціальні знання, що виходять за межі професійної підготовки слідчого, судді, прокурора, захисника тощо. У цьому полягає специфіка судової експертизи та експертної діяльності. Поруч із запровадженням у слідчу практику тих чи тих технічних засобів і тактичних прийомів створювали експертні установи.

1911 р. Міністерством юстиції було ухвалено рішення про створення у великих центрах кабінетів науково-судової експертизи. 28 червня 1912 р. Державною Радою та Державною Думою Російської імперії було схвалено Закон про заснування кабінету науково-судової експертизи в м. Санкт-Петербург, а 4 липня 1913 р. схвалено Закон про заснування кабінетів науково-судової експертизи в містах Київ, Одеса та Москва [4].

Дещо пізніше, 1923 р., в Україні з'явився третій кабінет — у Харкові, ініціатива створення якого належала завідувачу кафедри судової медицини Харківського медичного інституту Миколі Сергійовичу Бокаріусу. Створення цих кабінетів було викликано такими важливими подіями в юридичному житті країни, як кодифікація законів, створення прокуратури, проведення реорганізації судової системи та органів розслідування, поява кримінально-процесуальних кодексів, де було виокремлено

особливий вид доказів — висновок експерта. Завдання кабінетів науково-судової експертизи в Україні було визначено у спеціальному Положенні, затвердженому Раднаркомом УСРР 1923 р. [5].

Лише з середини 1923 р. діяльність кабінетів науково-судової експертизи в Україні набула законодавчої регламентації, і з цього часу розпочато новий етап розвитку українських судово-експертних установ [6]. Отже, створення науково-технічного центру означало початок науково-технічної та експертної діяльності, а організаційне оформлення цієї діяльності.

Наприкінці 1925 р. кабінети було перетворено на інститути науково-судової експертизи. Структура та порядок їх діяльності втілено в спеціальному розділі Положення про судоустрій УСРР, прийнятого на другій сесії ВУЦВК IX скликання. У кожному інституті було створено такі секції: індивідуальної ідентифікації; судової фотографії; судової хімії; судової біології; судової медицини (що поєдналася згодом із секцією біології); кримінальної психології та психопатології (проіснувала до 1931 р.) [7].

Криміналістичні експертні установи в ті часи працювали без систематичного зв'язку один з одним, без загального плану, що координує їхню науково-дослідну діяльність. Наголошуючи на даній обставині, А. І. Вінберг 1940 р. писав: *«Нам довелося відвідати та ознайомитися з роботою науково-дослідних інститутів Києва, Харкова, лабораторій Ленінградського інституту, Московського юридичного інституту та Прокуратури СРСР, і всі наші спостереження привели до необхідності організації центрального інституту, що об'єднує всю діяльність криміналістичних експертиз, ... який служив би методичним центром і, у такий спосіб, поклав би кінець тому різнобою у методичній роботі, що спостерігається у кожному інституті та лабораторії»*. Цю думку раніше обстоював С. П. Митричев: *«Практика вимагає організації криміналістичних інститутів науково-судової експертизи. Сучасне наукове слідство немислиме без добре організованої мережі таких установ...»* [8].

24 серпня 1991 р. Верховна Рада України прийняла історичний документ виняткового значення для долі українського народу — Акт проголошення незалежності України, після чого науково-дослідні інститути судових експертиз отримали концептуально новий підхід до планування, розроблення, приймання, апробації та впровадження науково-дослідних робіт (методик, методичних рекомендацій), шляхів введення нових видів експертиз та експертних спеціальностей тощо.

Харківський науково-дослідний інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса (далі — ХНДІСЕ) протягом багатьох років був флагманом наукового розвитку, про що свідчить велика кількість наукових розробок, керівниками яких є працівники ХНДІСЕ, зокрема, доктори наук, кандидати наук, доктори філософії, професори, старші наукові співробітники, доценти, старші дослідники. ХНДІСЕ отримав ліцензії на освітню діяльність третього освітньо-наукового рівня — підготовку докторів філософії у галузі права за судово-експертним профілем, видання фахового збірника наукових праць «Теорія та практика судової експертизи і криміналістики», журналу «Архів кримінології та судових наук», організацію міжнародних науково-практичних конференцій, семінарів, круглих столів. ХНДІСЕ є членом найбільш представницької на теренах Європи міжнародної організації — Європейської мережі судово-експертних установ (ENFSI), співпрацює майже із 20 експертними організаціями іноземних держав (Вірменії, Грузії, Казахстану, Латвії, Литви, Молдови, Польщі, Румунії, Узбекистану, Чорногорії та ін.), із якими укладено відповідні договори про співробітництво. У ХНДІСЕ існує аспірантура, докторантура та спеціалізована вчена рада із правом прийняття до розгляду та проведення захисту дисертацій на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук.

Ураховуючи загальнодержавне значення наукових досліджень, які проводяться ХНДІСЕ, міжнародне визнання та вагомий внесок цієї установи у розвиток судової експертизи і криміналістики, 28 серпня 2020 р. Указом Президента України № 366/2020 ХНДІСЕ надано статус Національного наукового центру (далі — ННЦ) [9].

Сьогодні колектив ННЦ «ІСЕ ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса» — це творче товариство науковців і судових експертів високої кваліфікації. Завдяки високому професіоналізму, відмінним фаховим якостям і беззаперечній компетентності співробітники ННЦ проводять судові експертизи за майже 90 спеціальностями та беруть участь у розкритті резонансних справ.

Отже, інститут судової експертизи виник закономірно, на певному етапі розвитку суспільства, в умовах принципово нової для судової системи теорії доказів, спрямованої на об'єктивізацію процесу доказування. Із моменту виникнення судової експертизи розвивалася в бік накопичення, адаптації та трансформації знань із інших, не юридичних, галузей знань, ґрунтуючись на принципах науковості, логічності та сучасності. Водночас відбувався розвиток судової експертної діяльності у бік дедалі більшої її організованості, зміцнення правової, методичної та технічної бази.

Перелік джерел посилання

1. Гиппократ. Избранные книги. Москва, 1936. 583 с.
2. Біленчук П. Д., Дубовий О. П., Тимошенко П. Ю., Салтєвський М. В. Криміналістика : підручник. Київ, 1997. 232 с. URL: <http://ibib.ltd.ua/kriminalistikapidruchnik-kijiv-natsionalna.html> (дата звернення: 01.09.2023).
3. Діков І. В. Роль спеціальних знань при розслідуванні кримінальних правопорушень у формі приватного обвинувачення. *Міжнародний юридичний вісник* : зб. наук. праць Національного університету державної податкової служби України. 2016. Вип. 2 (4). С. 73—78. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/muvnudp_2016_2_13 (дата звернення: 01.09.2023).
4. Комаха В. О. Становлення і розвиток судової експертизи та судово-експертних установ на Півдні України. Одеса, 2002. 512 с.
5. Збірник узаконень та розпоряджень Робітничо-Селянського Уряду України. 1923. Від. 1. Ч. 26. Ст. 384. URL: https://uk.wikisource.org/w/index.php?title=%D0%97%D0%A3%D0%A0%D0%A0%D0%A1%D0%A3%D0%A3/1923/1/26/%D0%9F%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B6%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F_%D0%BF%D1%80%D0%BE_%D0%BA%D0%B0%D0%B1%D1%96%D0%BD%D0%B5%D1%82%D0%B8_%D0%BD%D0%B0%D1%83%D0%BA%D0%BE%D0%B2%D0%BE-%D1%81%D1%83%D0%B4%D0%BE%D0%B2%D0%BE%D1%97_%D0%B5%D0%BA%D1%81%D0%BF%D0%B5%D1%80%D1%82%D0%B8%D0%B7%D0%B8&action=edit&redlink=1 (дата звернення: 01.09.2023).
6. Юсупов В. В. Діяльність кабінетів науково-судової експертизи в Україні у 1918–1923 рр. *Криміналістика і судєбная експертиза*. 2012. Вип. 57. С. 233.
7. Збірник узаконень та розпоряджень Робітничо-Селянського Уряду України. 1925. Від. 1. Ч. 92—93. Ст. 522. URL: https://uk.wikisource.org/w/index.php?title=%D0%97%D0%A3%D0%A0%D0%A0%D0%A1%D0%A3%D0%A3/1925/1/92-93/%D0%9F%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B6%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F_%D0%BF%D1%80%D0%BE_%D1%81%D1%83%D0%B4%D0%BE%D1%81%D1%82%D1%80%D1%96%D0%B9_%D0%A3%D0%A1%D0%A0%D0%A0&action=edit&redlink=1 (дата звернення: 01.09.2023).
8. Митричев С. П. Экспертиза как судебное доказательство. Проблемы социального права. 1938. Вып. 6. С. 79.
9. Про надання Харківському науково-дослідному інституту судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса Міністерства юстиції України статусу національного наукового центру : указ Президента України від 28.08.2020 р. № 366/2020. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/366/2020#Text> (дата звернення: 01.09.2023).